

Józef Wroceński

Ks. prof. dr hab. Marian Fąka

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 57/1, 177-184

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATERIAŁY DO HISTORII NAUKI I LITERATURY PRAWA KANONICZNEGO W POLSCE

Prawo Kanoniczne
57 (2014) nr 1

KS. JÓZEF WROCEŃSKI SCJ

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

KS. PROF. DR HAB. MARIAN FAKA (1924-2013)

Ks. prof. Marian Fąka, syn Władysława i Pelagii z domu Grzegorzowska urodził się 25 listopada 1924 r. w Ostrowie Wielkopolskim. Szkołę podstawową ukończył również w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie też rozpoczął naukę gimnazjalną w Państwowym Liceum im. J. Piłsudskiego. Naukę w zakresie szkoły średniej, z uwagi na wybuch drugiej wojny światowej, osadzenie rodziców w obozie koncentracyjnym, a następnie wywiezienie do tzw. Generalnej Guberni ukończył w tajnym liceum ogólnokształcącym, uzyskując 1943 r. w Kielcach świadectwo dojrzałości, zweryfikowane przez Państwową Komisję Weryfikacyjną dnia 19 marca 1945 roku. W okresie okupacji pracował społecznie w Radzie Głównej Opiekuńczej – Oddział w Kielcach i rozpoczął również studia na Wydziale Prawa Tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich w Kielcach.

W latach 1945-1949 odbył studia filozoficzno-teologiczne najpierw w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Gnieźnie, a następnie od roku 1947 w odbudowanym Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Poznaniu, gdzie w 1949 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk Księdza Arcybiskupa Metropolity Poznańskiego Walentego Dymka. Bezpośrednio po święceniach został skierowany do pracy duszpasterskiej w Bojanowie Poznańskim w charakterze wikariusza i prefekta tamtejszego Liceum Rolniczego.

Z dniem 1 lipca 1956 r. rozpoczął pracę w Metropolitalnym Sądzie Biskupim w Poznaniu najpierw, jako notariusz, następnie wiceoficjał, a od 1 stycznia 1985 r. jako, oficjał – wikariusz sądowy Archidiecezji Poznańskiej. W tymże sądzie pracował nawet będąc na emeryturze.

W latach 1956-1985 był sekretarzem Redakcji miesięcznika homiletycznego „Biblioteka Kaznodziejska”.

W latach 1962-1964 studiował na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, uzyskując w 1964 r. dyplom magistra teologii.

Zaś w 1965 r. rozpoczął studia na Wydziale Prawa Kanonicznego Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie w 1968 r. uzyskał stopień magistra prawa kanonicznego. W następnym roku na tymże Wydziale uzyskał stopień naukowy doktora prawa kanonicznego na podstawie rozprawy pt. *Synod diecezjalny poznański biskupa Andrzeja Szoldrskiego w roku 1642*. W 1970 r. został zatrudniony na stanowisku adiunkta na Wydziale Prawa Kanonicznego ATK w Katedrze Historii Prawa Kościelnego w Polsce.

W latach 1971-1981 pełnił funkcję sekretarza Rady Kapłańskiej Archidiecezji Poznańskiej.

W 1972 r. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński mianował ks. M. Fąkę konsultorem Trybunału Prymasowskiego w sprawach *super matrimonio rato et non consumato*, którą to funkcję pełnił aż do rozwiązania tegoż Trybunału.

Dnia 21 lutego 1974 r. Rada Wydziału Prawa Kanonicznego ATK po przeprowadzonym przewodzie habilitacyjnym nadała ks. M. Fące stopień doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego. Podstawą nadania tegoż stopnia był dorobek naukowy oraz przedłożona rozprawa habilitacyjna pt. *Stan prawny Kościoła katolickiego w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1815-1850 w świetle prawa pruskiego*. Z dniem 1 września 1975 r. został powołany na stanowisko docenta na Wydziale Prawa Kanonicznego ATK.

W roku 1975 mianowany został przez Księdza Arcybiskupa Metropolitę Antoniego Baraniaka kanonikiem gremialnym Kapituły Metropolitalnej w Poznaniu. Zaś w roku 1976 został mianowany cenzorem ksiąg o treści religijnej z zakresu prawa kanonicznego. Funkcję tę pełnił do 1991 r.

W 1980 r. został mianowany wicepostulatorem w procesie beatyfikacyjnym Sługi Bożego Edmunda Bojanowskiego. Ponadto brał udział, jako notariusz lub Promotor Wiary w procesach beatyfikacyjnych Siostry Sancji – Janiny Szymkowiak ze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Bolesnej (Serafitek), Marii Karłowskiej, założycielki Sióstr Pasterek i ks. Aleksandra Zychlińskiego.

Dnia 8 kwietnia 1982 r. nadano ks. M. Fące tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego, a Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki powołał go z dniem 1 maja 1982 r. na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie.

Zainteresowania naukowe ks. M. Fąki koncentrowały się początkowo wokół polskiego prawa synodalnego. Związany od początku działalności naukowej na Wydziale Prawa Kanonicznego ATK z Katedrą Historii Prawa Kościelnego w Polsce, pod wpływem kierownika katedry – ks. prof. I. Subery zajął się początkami tegoż prawa na ziemiach polskich. Pierwszą poważniej-

szą monografią w tej dziedzinie było opracowanie pt. *Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza (1199-1219)*, 1969. Autor stanął przed zadaniem niezwykle trudnym, zważywszy, że polskie ustawodawstwo XIII wieku okryte jest zasłoną niełatwą do usunięcia. Każdy badacz tego okresu skazany jest w dużym mierze na dociekania hipotetyczne i wskazywanie drogi najprawdopodobniejszej. Na podstawie takiej właśnie metody, w oparciu o materiały historyczne, ks. M. Fąka pokusił się o sporządzenie wykazu synodów czy też zjazdów zwoływanych przez arcybiskupa Henryka Kietlicza. Wyjaśniając kolejno chronologię i charakter poszczególnych synodów, wskazał on na piętnaście mniej lub bardziej udokumentowanych synodów tegoż Arcybiskupa na przestrzeni dwudziestoletnich rządów, pełnionych w niezwykle trudnym okresie. Monografia ks. M. Fąki została przyjęta przez historyków prawa z dużym uznaniem.

Analogiczna problematyka, tym razem z czasów późniejszych była przedmiotem innej rozprawy pt. *Synod diecezjalny poznański z roku 1642. Studium prawnohistoryczne*, 1971. Ten przełomowy w dziejach diecezji poznańskiej synod nie był opracowany. W oparciu o źródła archiwalne ks. M. Fąka wykazał w swoim opracowaniu, w jaki sposób dokonywało się w diecezji poznańskiej przyswajanie dzieła reformy trydenckiej. Czerpiąc bogaty materiał z ówczesnych akt biskupich, kapitulnych, wizytacyjnych i konsystorskich przedstawił tło religijno-moralne oraz zmagania z wpływami reformacji, które na terenie diecezji poznańskiej były żywotne. Synod diecezjalny biskupa Andrzeja Szoldrskiego z 1642 r., odprawiony w atmosferze gorączkowych zmagania ze skutkami reformacji, był właśnie typowym synodem reformistycznym zmierzającym do wprowadzenia najważniejszych uchwał soboru trydenckiego do diecezji poznańskiej. Zaslugą ks. M. Fąki było nie tylko odnalezienie pełnego tekstu statutów tegoż synodu uznanych przez Jakuba Sawickiego (*Concilia Poloniae*, t. 7, Poznań 1952, s. 100-104) za zaginione, ale również samego protokołu synodu, znajdującego się w poznańskich aktach biskupich, co umożliwiło dokładne odtworzenie przebiegu synodu i jego obszernej problematyki. W ten sposób ks. M. Fąka odsłonił też drogi, którymi zasady prawa powszechnego czy partykularnego przenikały do życia prawnego i społecznego Kościoła.

Z nowszych dziejów Kościoła w Polsce wiele uwagi ks. M. Fąka poświęcił kwestii prymasostwa w okresie międzywojennym, kiedy okazało się, że Polska ma dwóch prymasów: gnieźnieńskiego i warszawskiego i kiedy spontanicznie narzucało się pytanie: kto właściwie jest prymasem Polski. W obszer-
nym studium pt. *Kwestia prymasostwa w okresie arcybiskupich rządów kardya-*

nała *Edmunda Dalbora (1915-1926)*, 1977 omówił najpierw problem pochodzenia prymasostwa polskiego, a następnie uprawnienia prymasów w dziedzinie kościelnej i prawno państwowej oraz sprawę prymasostwa w okresie rozbiorów i dowodził, że prymas warszawski nie mógł stać się spadkobiercą historycznej roli prymasów gnieźnieńskich. Teza ks. M. Fąki, że utrzymanie przez arcybiskupa warszawskiego tytułu prymasa Królestwa Polskiego mimo anachronizmu historycznego i politycznego było przede wszystkim wynikiem sympatii papieża Piusa XI dla kardynała Kakowskiego, była przedmiotem szerokiej dyskusji naukowej i wytrzymała krytykę. Ponadto w tym miejscu należy przytoczyć opracowanie pt. *Z dziejów prymasostwa w Polsce*, 1981, w którym ukazał w aspekcie historycznym urząd Prymasa Polski.

Innym ważnym opracowaniem w tym zakresie była też publikacja pt. *Unia personalna Gniezno-Poznań w świetle źródeł prawno-historycznych*, 1981. W oparciu o źródła archiwalne zawarte w aktach Naczelnego Prezydium w Wojewódzkim Archiwum w Poznaniu oraz zespół akt Ordynariatu Arcybiskupiego w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu ks. M. Fąka omówił okoliczności połączenia osobowego Kościoła Gnieźnieńskiego z Kościołem Poznańskim i okoliczności wydania bulli *De salute animarum* przez papieża Piusa VII w 1821 roku. Unia ta była zjawiskiem specyficznym w organizacji Kościoła polskiego na przestrzeni 125 lat (1821-1946). Zrodziła się ona w wyniku porozbiorowej sytuacji Kościoła w Polsce i stała się u swych podstaw m.in. środkiem uchronienia Archidiecezji Gnieźnieńskiej od całkowitej likwidacji, do czego zmierzały czynniki oficjalne, chcąc zatrzeć ślady kościelno-politycznej roli stolicy gnieźnieńskiej w dziejach Polski. Unia ta w 1946 r. została czasowo zawieszona na rzecz unii Gniezno-Warszawa. To tymczasowe zawieszenie zostało powtórzone przy nominacji Prymasa S. Wyszyńskiego w 1948 r. i Prymasa J. Glempa w 1981 roku. Tematyka ta znalazła się także w opracowaniu w języku niemieckim: *Die Personalunion Gniezno-Poznań als spezifische Erscheinung territorialer Teilung der Kirche in Polen*, 1984.

W swojej działalności naukowej ks. M. Fąka wiele uwagi poświęcił prawu wyznaniowemu zwłaszcza w aspekcie historycznym. Świadczą o tym opracowania pt. *Kościół protestancki w Polsce w latach 1918-1972*, 1973 czy też *Idea wolnego Kościoła w wolnym państwie w pismach kanonistów niemieckich z początku XIX wieku – G. Zirkela i F.A. Freya*, 1973. W pierwszym z nich omówił reorganizację siedmiu Kościołów protestanckich w Polsce odrodzonej, ich dążenia unifikacyjne, stosunek do odrodzonego państwa polskiego oraz ich sytuację prawną w okresie okupacji niemieckiej i w Polsce

Ludowej. W drugim poruszył ciekawy problem zasadniczego zwrotu, jaki dokonał się w stosunkach kościelno-państwowych na przełomie XIX wieku: od kościoła państwowego w wydaniu józefińskim do kościoła wolnego w liberalnym i konstytucyjnym państwie.

Studium o zasadniczym znaczeniu w tym zakresie była rozprawa pt. *Stan prawny Kościoła katolickiego w Wielkim Księstwie Poznańskim w latach 1815-1850 w świetle prawa pruskiego*, 1975. W tym opracowaniu ks. M. Fąka poddał analizie prawnej system kościelno-polityczny realizowany przez państwo pruskie w stosunku do Kościoła katolickiego oraz normy prawne wydane dla katolickiej społeczności kościelnej. Praca oparta została na bogatym materiale źródłowym, jak np. rozkazy i instrukcje królewskie, zarządzenia ministerstwa wyznań, akta urzędowe naczelnego prezesa prowincji czy wreszcie pisma i notatki przedstawicieli pruskiej administracji.

Dla celów dydaktycznych opracował pozycję pt. *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*, 1978. Zbiór dokonany został pod kątem wykładni norm prawnych, które w tym czasie obowiązywały w Polsce w płaszczyźnie stosunków Kościół-państwo.

Ks. M. Fąka przez długie lata pracował w sądownictwie kościelnym, stąd też jego zainteresowania naukowe obejmowały również obszar kościelnego prawa procesowego i prawa małżeńskiego. Z uwagi na prowadzone w tej dziedzinie badania opracował podręcznik pt. *Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego*, 1978. W publikacji tej nie ograniczył się tylko do obowiązującego wówczas kanonicznego prawa procesowego, ale też uwzględnił schemat nowego prawa, przygotowywanego w związku z rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego. Tej sprawie poświęcił też odrębną publikację pt. *Uwagi o zamierzonej reformie kanonicznego procesu sądowego*, 1981. Do zakresu prawa małżeńskiego należy zaliczyć publikację pt. *Niezdolność do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich jako tytuł nieważności małżeństwa*, 1982. Opracowanie dotyczyło dyskutowanej wówczas w kanonistyce i sformułowanej w projekcie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego kwestii niezdatności do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na skutek ciężkiej anomalii psychicznej. Ks. M. Fąka omówił ten problem w świetle jurysprudenencji Roty Rzymskiej.

Aby podtrzymać żywy kontakt z rozwojem kanonistyki i mieć konieczne rozeznanie w kierunkach tego rozwoju ks. M. Fąka śledził bieżące zmiany zachodzące w strukturze wewnętrznej Kościoła. Wyrazem tego są opracowania poświęcone Radzie Kapłańskiej, która w intencji ustawodawcy miała stać

się senatem biskupa: *Rada Kapłańska nowym senatem biskupa diecezjalnego*, 1978 i kapitule katedralnej, która w świetle ustawodawstwa soborowego uległa istotnym przeobrażeniom: *Kapituła katedralna na drodze kanonicznej odnowy*, 1978. Obie pozycje zawierały gruntowny i wnikliwy komentarz do tekstów prawnych i świadczyły o umiejętności naukowego rozważania problemów w życiu współczesnego Kościoła oraz o rozeznaniu w kierunkach rozwoju kanonistyki. Do kręgu tej tematyki należy zaliczyć opracowania pt. *Zarządzanie diecezją w świetle nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, 1984 i *Podstawy prawne parafialnych rad duszpasterskich*, 1987. Należy też odnotować ciekawe opracowanie historyczne z zakresu struktury wewnętrznej Kościoła pt. *Dzieje okupacyjne Kapituły Metropolitalnej w Poznaniu*, 2003.

Z innych opracowań należy odnotować publikację pt. *Starania o utworzenie akademickiej uczelni teologicznej w Poznaniu*, 1980, 1981. Ks. M. Fąka w oparciu o źródła archiwalne przedstawił proces dziejowy, jaki przebiegał wokół poznańskiej uczelni teologicznej. Poznań, mimo że od początku należał do głównych ośrodków życia umysłowego Polski, nie dopracował się jednak przez wiele wieków żadnej szkoły wyższej w ówczesnym rozumieniu, w tym również wyższej uczelni teologicznej. W związku z tym Autor omówił działalność szkoły katedralnej w Poznaniu, Akademii Lubrańskiego, Kolegium Jezuickiego i Seminarium Duchownego. Wykazał też szczegółowo wysiłki arcybiskupów poznańskich w okresie zaboru pruskiego i międzywojennym w celu podźwignięcia teologicznej uczelni poznańskiej na poziom akademicki i uzyskania dla niej formalnych praw uczelni wyższej. Aż do roku 1969 wysiłki te okazywały się jednak bezowocne. Uwieńczył je dopiero definitywny dekret Kongregacji Nauczania Katolickiego z 1974 r., ustanawiający Papieski Wydział Teologiczny przy Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Poznaniu, z prawem nadawania stopni akademickich do doktoratu włącznie. Dokument ten stanowił element w ogólnym planie rozwoju nauk kościelnych na terytorium Polski, opracowanym przez Komisję Episkopatu Polski do Spraw Nauki Katolickiej pod kierunkiem ówczesnego metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły, który też walczył o przyczynienie się do powstania Wydziału Teologicznego w Poznaniu.

Z innych prac na uwagę zasługuje opracowanie pt. *W służbie Dobrego Pasterza. Powstanie i rozwój zgromadzenia sióstr pasterek*, opublikowane w dziele zbiorowym *Chrześcijanie* (red. bp B. Bejze) t. V, s. 281-439. Zgromadzenie sióstr pasterek, jako pierwsze na ziemi wielkopolskiej podjęło pod zaborem pruskim ewangelizację kobiet moralnie upadłych.

W swych pracach naukowo-badawczych ks. M. Fąka wiele miejsca poświęcił też organizacji nauki prawa kanonicznego w Polsce. W obszernym opracowaniu pt. *Wydział Prawa Kanonicznego ATK* zawartym w *XX lat Akademii Teologii Katolickiej. Księga Pamiątkowa 1954-1974*, 1976 przedstawił studium działalności Wydziału Prawa Kanonicznego, prezentując źródłowo stan prac Wydziału i jego rolę w polskiej kulturze prawniczej.

Książk M. Fąka napisał szereg biogramów do wielotomowych dzieł historycznych: *Polscy Kanoniści (wiek XIX i XX)*, 1981 oraz *Polscy święci*, 1987, a także *Słownik polskich teologów katolickich 1918-1993*, 1995. Ponadto opublikował wiele recenzji, sprawozdań naukowych, homilii. W swych publikacjach, zwłaszcza w czasopismach „Biblioteka Kaznodziejska”, „Przewodnik Katolicki”, czy „Tygodnik Powszechny” poruszał wiele kwestii z życia kościelnego wziętych, problemów codziennych swojego Kościoła partykularnego. Współpracował też z wydawaną przez KUL Encyklopedią Katolicką opracowując liczne hasła oraz z redakcją Małego Leksykonu Wiary, dla którego opracował kościelne prawo małżeńskie i prawo karne. Z zakresu prawa karnego należy odnotować opracowanie zatytułowane *Nowe kanoniczne prawo karne*, 1985.

Wszystkie kierunki badań naukowych ks. M. Fąki wskazywały na jego wrażliwość wobec aktualnych problemów prawa kanonicznego. Poza tym we wszystkich jego opracowaniach przyciąga uwagę źródłowa dokumentacja, umiejętność precyzyjnego i komunikatywnego jej przekazu oraz przekonująca siła wniosków na tej dokumentacji opartych. Recenzje jego prac były drukowane w fachowych czasopismach zagranicznych, zwłaszcza włoskich i hiszpańskich.

Warto też przypomnieć działalność dydaktyczno-wychowawczą ks. M. Fąki na Wydziale Prawa Kanonicznego ATK. Głównymi przedmiotami wykładanymi przez niego na studiach stacjonarnych były normy ogólne Kodeksu Prawa Kanonicznego, prawo wyznaniowe oraz normy ogólne kanonicznego procesu sądowego. Ponadto prowadził seminarium z historii prawa kościelnego w Polsce. Zwłaszcza w pracy seminaryjnej usiłował w oparciu o materiał faktograficzny uczyć studentów myślenia historyczno-prawnego i zapoznawać ich z tworzeniem syntezy historiograficznej w aspekcie prawniczym. Jako zadanie stawiał sobie stworzenie uczestnikom seminarium odpowiednich warunków do podjęcia własnej pracy naukowej. Na studiach nie-stacjonarnych wykładał kościelne prawo karne, historię prawa kościelnego w Polsce i prawo wyznaniowe. Wyrazem jego zaangażowania w działalność dydaktyczno-wychowawczą były wydane przez niego podręczniki prawa wy-

znaniowego i procesowego. Przez wiele lat pełnił funkcję kierownika Katedry Historii Prawa Kościelnego w Polsce, a w latach 90-tych przez kilka lat był kierownikiem Katedry Kościelnego Prawa Osobowego. Pod kierunkiem ks. M. Fąki zostało napisanych ponad 130 prac magisterskich i kilka (9) doktorskich. Występował, jako recenzent w przewodach doktorskich na Wydziale i w innych ośrodkach naukowych, zwłaszcza KUL i UAM. Powierzano mu też obowiązki recenzenta oceniającego dorobek naukowy do tytułu profesora. Był cenionym recenzentem prac naukowych. Wygłaszał referaty na organizowanych przez Wydział i inne ośrodki naukowe ogólnopolskich i zagranicznych sympozjach, na których jego wystąpienia spotykały się z powszechnym uznaniem.

Ks. M. Fąka czynnie też uczestniczył w życiu Uczelni. Brał aktywny udział m.in. w programowaniu, koordynowaniu i organizowaniu programów nauczania. Przez kilka lat był członkiem Senackiej Komisji Bibliotecznej i Wydawniczej, przewodniczącym Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów. Należał do Rady Naukowej wydziałowego kwartalnika „Prawo Kanoniczne”.

Za osiągnięcia w dziedzinie badań naukowych otrzymał nagrodę indywidualną III stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz podobną nagrodę za osiągnięcia w dziedzinie autorstwa wyróżniających się podręczników dla studentów, a także nagrodę za działalność dydaktyczno-wychowawczą. W 2000 roku został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski

W celu wyniesienia polskiej myśli kanonistycznej na szersze forum, ks. M. Fąka współpracował z kilkoma międzynarodowymi organizacjami prawniczymi. Był członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Kanonistów (Consociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo), Międzynarodowego Stowarzyszenia Historyków Prawa oraz Stowarzyszenia Prawa Kościołów Wschodnich (Society for the Law of the Eastern Churches), a także członkiem Komisji Teologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki. Brał czynny udział w kongresach naukowych czy sympozjach zagranicznych, na których godnie reprezentował polską myśl kanonistyczną.